

YK:n lapsen oikeuksien komitea
62. istunto (14. tammikuuta – 1. helmikuuta 2013)

Yleiskommentti nro 17 (2013)
lapsen oikeudesta lepoon, vapaa-aikaan, leikkiin, virkistystoimintaan,
kulttuurielämään ja taiteisiin (31 artikla)

GE.13-42828



Sisältö

	Kohdat	Sivu
I Johdanto	1-6	3
II Tavoitteet	7	4
III 31 artiklan merkitys lasten elämässä	8-13	4
IV 31 artiklan oikeudellinen analyysi	14-15	5
A. 31 artiklan 1 kohta.	14	5
B. 31 artiklan 2 kohta	15	7
V 31 artikla yleissopimuksen laajemmassa yhteydessä	16-31	7
A. Yhteydet yleissopimuksen yleisperiaatteisiin	16-19	7
cB. Yhteydet muihin asianmukaisiin oikeuksiin	20-31	9
VI Puitteiden luominen 31 artiklan toteutumiselle	32-47	11
A. Optimaalisen ympäristön luovat tekijät	32	11
B. Puuttumista edellyttävät haasteet 31 artiklan toteutumisessa	33-47	11
VII 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa toteuttamisessa erityishuomiota tarvitsevat lapset	48-53	15
VIII Sopimusvaltioiden velvollisuudet	54-59	17
IX Yleiskommentin levittäminen	60-61	23

I Johdanto

1. Kansainvälinen yhteisö on jo pitkään tunnustanut leikin ja virkistystoiminnan merkityksen kaikkien lasten elämässä, mikä ilmenee vuonna 1959 annettuun lapsen oikeuksien julistukseen sisältyvästä julkilausumasta: "Lapsella tulee olla riittävät mahdollisuudet leikkiin ja virkistykseen [...]; yhteiskunnan ja viranomaisten tulee pyrkiä edistämään mahdollisuuksia tämän oikeuden nauttimiseen" (7 artikla). Tätä julkilausumaa vahvistettiin lisäksi vuonna 1989 hyväksytyllä lapsen oikeuksien yleissopimuksella (jäljempänä "yleissopimus"), jonka 31 artiklassa nimenomaisesti todetaan, että "sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin".
2. Yleissopimuksen mukaisten lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta tekemiensä havaintojen perusteella komitea on kuitenkin huolestunut siitä, että valtiot ovat tunnustaneet heikosti 31 artiklaan sisältyvät oikeudet. Näiden oikeuksien merkityksen heikko tunnustaminen lasten elämässä johtaa siihen, etteivät valtiot panosta asianmukaisesti säännöksiin, oikeuksia suojaava lainsäädäntö on heikkoa tai olematonta eikä lapsia oteta huomioon kansallisen tai paikallisen tason suunnittelussa. Jos taas näihin oikeuksiin panostetaan, yleensä tarjotaan ohjattua ja järjestettyä toimintaa, vaikka yhtä tärkeää on järjestää aikaa ja tiloja, jotta lapset voivat osallistua omaehtoiseen leikkiin, virkistystoimintaan ja luovaan toimintaan, sekä edistää tällaista toimintaa tukevia ja siihen kannustavia yhteiskunnallisia asenteita.
3. Komitea on erityisen huolestunut niistä vaikeuksista, joita tietyt lapsiryhmät kohtaavat 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksiensa nauttimisessa ja niihin liittyvän yhdenvertaisuuden edellytysten toteutumisessa. Tällaisia ryhmiä ovat erityisesti muun muassa tytöt, köyhät lapset, vammaiset lapset, alkuperäiskansojen lapset ja vähemmistöihin kuuluvat lapset.
4. Lisäksi maailmassa tapahtuvilla perustavanlaatuisilla muutoksilla on merkittävä vaikutus lasten mahdollisuuksiin nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Kaupunkiväestön määrä kasvaa merkittävästi etenkin kehitysmaissa, ja kaikenlainen väkivalta kotona, kouluissa, tiedotusvälineissä ja kaduilla on huomattavasti lisääntynyt joka puolella maailmaa. Näiden ilmiöiden seuraukset ja leikkimismahdollisuuksien kaupallistuminen vaikuttavat lasten osallistumistapoihin virkistys-, kulttuuri- ja taidetoimintoihin. Sekä rikkaissa että köyhissä maissa lapsityö, kotityöt tai kasvavat koulutusvaatimukset vähentävät lapsille näistä oikeuksista nauttimiseen jäävää aikaa.
5. Tässä yleiskommentissa on tarkoitus käsitellä näitä huolenaiheita, saada valtiot paremmin tiedostamaan ja ymmärtämään 31 artiklan mukaisten oikeuksien keskeinen merkitys kaikkien lasten elämässä ja kehityksessä sekä kehottaa valtioita laatimaan toimenpiteitä näiden oikeuksien toteutumisen takaamiseksi. Yleissopimuksen 31 artiklan mukaiset oikeudet on tarkoitettu yleismaailmallisesti sovellettaviksi maailman eri yhteisöissä ja yhteiskunnissa, ja ne kunnioittavat kaikkien kulttuuriperinteiden ja muotojen arvoa. Jokaisen lapsen tulisi pystyä nauttimaan näistä oikeuksista riippumatta hänen asuinpaikastaan, kulttuuritaustastaan tai vanhempiensa asemasta.
6. Tässä yleiskommentissa ainoastaan sivutaan urheilua, koska se on oma keskeinen asiakysymyksensä. Kulttuurielämän osalta yleiskommentissa keskitytään ensisijaisesti luovaan tai taiteelliseen toimintaan liittyviin näkökohtiin eikä niinkään 30 artiklaan sisältyvään laajempaan määritelmään, joka koskee lapsen oikeutta nauttia omasta kulttuuristaan.

II Tavoitteet

7. Tämän yleiskommentin tavoitteena on lisätä ymmärrystä 31 artiklan merkityksestä lasten hyvinvoinnille ja kehitykselle, varmistaa 31 artiklan mukaisten oikeuksien ja yleissopimuksen muiden oikeuksien kunnioittaminen ja vahvistaa niiden soveltamista sekä korostaa, miten artikla vaikuttaa seuraavien seikkojen määrittämiseen:

- a) valtioille johtuvat velvollisuudet kaikkien toimeenpanotoimenpiteiden, strategioiden ja -ohjelmien laadinnassa, joilla pyritään 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien toteutumiseen ja täysimääräiseen täytäntöönpanoon;
- b) yksityisen sektorin rooli ja vastuut, mukaan lukien virkistys-, kulttuuri- ja taidetoiminnan aloilla toimivat yritykset ja kansalaisjärjestöt, jotka tarjoavat tällaisia palveluita lapsille;
- c) kaikille lasten parissa työskenteleville henkilöille ja vanhemmille suunnatut ohjeet, jotka koskevat kaikkia leikki- ja virkistystoiminnassa toteutettavia toimia.

III 31 artiklan merkitys lasten elämässä

8. Yleissopimuksen 31 artikla on ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti sekä sisältönsä puolesta että suhteessa koko yleissopimukseen. Kaikki 31 artiklan osat liittyvät toisiinsa ja vahvistavat toisiaan, ja toteutuessaan rikastuttavat lasten elämää. Yhdessä ne kuvaavat lapsuuden ainutlaatuisuuden ja kehittyvän luonteen suojelemiseen tarvittavia edellytyksiä. Näiden edellytysten toteutumisella on keskeinen merkitys lapsuuden laadulle, lapsen oikeudelle optimaaliseen kehitykseen, selviytymiskyvyn edistämiseksi ja muiden oikeuksien toteutumiselle. Ympäristö, jossa kaikilla lapsilla on mahdollisuudet leikkiin ja virkistystoimintaan, tarjoaa itse asiassa olosuhteet luovuudelle. Mahdollisuus käyttää kykyjään oma-aloitteisessa leikkimisessä lisää lasten motivaatiota ja fyysistä aktiivisuutta sekä kehittää taitoja, ja kulttuurielämään osallistuminen rikastuttaa leikkisää vuorovaikutusta. Levolla puolestaan varmistetaan, että lapsella on riittävästi energiaa ja motivaatiota osallistua leikkiin ja luovaan toimintaan.

9. Leikki ja virkistystoiminta ovat välttämättömiä lasten terveydelle ja hyvinvoinnille, ja ne edistävät luovuuden, mielikuvituksen, itseluottamuksen, minäpystyvyyden sekä fyysisten, sosiaalisten, kognitiivisten ja emotionaalisten vahvuuksien ja taitojen kehittymistä. Ne tukevat kaikkia oppimisen osa-alueita¹ ja ovat tapa osallistua jokapäiväiseen elämään. Lisäksi niillä on olennaista arvoa lapselle puhtaasti niiden tarjoaman nautinnon ja mielihyvän ansiosta. Tutkimuksissa on korostettu sitä, että leikki on tärkeää myös lasten omaehtoiselle kehittymistarpeelle ja että sillä on merkittävä tehtävä aivojen kehittämisessä etenkin varhaislapsuudessa. Leikki ja virkistystoiminta edistävät lapsen kykyä neuvotella, saavuttaa emotionaalinen tasapaino, ratkaista konflikteja ja tehdä päätöksiä. Leikkiessään ja virkistystoiminnassa lapset oppivat tekemällä: he tutustuvat ympärillään olevaan maailmaan ja kokeilevat uusia ideoita, rooleja ja asioita ja oppivat tätä kautta ymmärtämään ja rakentamaan sosiaalista asemaansa maailmassa.

10. Leikki ja virkistystoiminta voivat tapahtua lasten ollessa itsekseen, yhdessä ikätoveriensä kanssa tai kannustavien aikuisten seurassa. Rakastavat ja huolehtivat aikuiset voivat tukea lasten kehitystä leikkimällä heidän kanssaan. Leikkiminen lasten kanssa tarjoaa aikuisille ainutlaatuisen tilaisuuden oivaltaa ja ymmärtää lapsen näkökulmia. Se rakentaa kunnioitusta sukupolvien välille, edistää tehokkaasti ymmärrystä ja viestintää lasten ja aikuisten välillä sekä tarjoaa tilaisuuden antaa ohjausta ja virikkeitä. Lapset hyötyvät

¹ UNESCO: *Education for the twenty-first century: issues and prospects* (Pariisi 1998).

virikistystoiminnasta, johon myös aikuiset osallistuvat. Tästä esimerkkejä ovat vapaaehtoinen osallistuminen ohjattuun liikuntaan, peleihin ja muuhun virikistystoimintaan. Hyödyt kuitenkin vähenevät etenkin luovuuden, johtajuuden ja joukkuehengen kehittymisen osalta, jos aikuisten valvonta on niin voimakasta, ettei lapsen omille pyrkimyksille järjestää tai ohjata leikkiään jää tilaa.

11. Osallistuminen yhteisön kulttuurielämään on tärkeä osa lasten yhteenkuuluvuudentunnetta. Lapset ovat kosketuksissa perheensä, yhteisönsä ja yhteiskuntansa kulttuuri- ja taide-elämän kanssa ja perivät sen. Tämä prosessi auttaa heitä löytämään oman identiteettinsä ja muokkaamaan sitä, mikä puolestaan tuo uusia virikkeitä kulttuurielämään ja perinteisiin taidemuotoihin ja edesauttaa niiden säilymistä.

12. Lisäksi lapset toisintavat, muuttavat, luovat ja siirtävät kulttuuria omien kekseliäitten leikkiensä, laulujensa, tanssiensa, animaatioidensa, kertomustensa, maalaustensa, peliensä, katu- ja nukketeatteriesitystensä, festivaaliensa jne. kautta. Lapset saavat käsityksen ympäröivästä kulttuuri- ja taide-elämästä aikuisilta ja ikätovereiltaan, ja tällöin he muokkaavat ja mukauttavat sen merkitystä oman sukupolvensa kokemusten pohjalta. Ollessaan tekemisissä ikätovereidensa kanssa lapset luovat oman kielensä, pelinsä, salaiset maailmansa, fantasiansa ja muuta kulttuuritietoa ja siirtävät näitä eteenpäin. Lasten leikkiminen synnyttää "lapsuuden kulttuurin", joka kattaa toimintoja kouluissa ja leikkikentillä pelattavista peleistä urbaaniin toimintaan, kuten marmorikuulilla leikkimiseen, vapaaseen juoksenteluun, katutaiteeseen jne. Lapset ovat myös eturivissä digitaalisten alustojen ja virtuaalimaailmojen käyttäjinä luomassa uusia viestintäkeinoja ja sosiaalisia verkostoja, joiden kautta erilaiset kulttuuriympäristöt ja taidemuodot muovautuvat. Osallistuminen kulttuuri- ja taidetoimintaan on välttämätöntä, jotta lapselle rakentuu ymmärrys paitsi omasta myös muiden kulttuureista. Näin lasten on mahdollista laajentaa näkökulmaansa ja oppia muista kulttuuri- ja taideperinteistä, mikä puolestaan edistää keskinäistä ymmärrystä ja erilaisuuden arvostamista.

13. Lepo ja vapaa-aika ovat yhtä tärkeitä lapsen kehitykselle kuin sellaiset perustarpeet kuten ravinto, asunto, terveydenhuolto ja koulutus. Ilman riittävää lepoa lapsilla ei ole energiaa, motivaatiota eikä fyysistä ja psyykkistä kapasiteettia mielekkääseen osallistumiseen tai oppimiseen. Levon kieltämisellä voi olla peruuttamattomia fyysisiä ja psyykkisiä vaikutuksia lasten kehitykseen, terveyteen ja hyvinvointiin. Lapset tarvitsevat myös vapaa-aikaa, joka määritellään ajaksi, jolloin lapsilla ei ole mitään velvollisuuksia, viihdykkeitä tai virikkeitä ja jonka he voivat valintansa mukaan viettää niin aktiivisesti tai joutilaasti kuin haluavat.

IV 31 artiklan oikeudellinen analyysi

A. 31 artiklan 1 kohta.

14. Sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden seuraaviin:

a) Lepo: Oikeus lepoon edellyttää, että lapsille annetaan riittävä hengähdystauko työstä, koulutuksesta tai muista rasituksista heidän optimaalisen terveytensä ja hyvinvointinsa varmistamiseksi. Se edellyttää myös mahdollisuutta nukkua riittävästi. Turvattaessa oikeutta sekä hengähdystaukoon että riittävään uneen on kiinnitettävä huomiota lasten kehittyviin valmiuksiin ja kehityksellisiin tarpeisiin.

b) Vapaa-aika: Vapaa-aika tarkoittaa aikaa, jolloin lapsi voi leikkiä tai osallistua virikistystoimintaan. Se määritellään vapaaksi tai velvollisuuksista vapaaksi ajaksi, johon ei sisälly muodollista koulutusta, työnteoa, kotitöitä, muiden elämää ylläpitävien toimintojen suorittamista tai osallistumista yksilön ulkopuolelta ohjattuun toimintaan. Toisin sanoen vapaa-aika on pitkälti harkinnanvaraista aikaa, jonka lapsi voi käyttää haluamallaan tavalla.

c) Leikki: Lasten leikillä tarkoitetaan kaikkea käyttäytymistä ja sellaista toimintaa tai prosessia, jonka lapset ovat itse aloittaneet ja jota he itse ohjaavat ja jäsentävät. Leikkimistä tapahtuu missä ja milloin tahansa, kun siihen on tilaisuus. Huoltajat voivat osallistua sellaisten ympäristöjen luomiseen, joissa leikkiminen tapahtuu, mutta leikki itsessään on vapaaehtoista, sitä ohjaa luontainen motivaatio ja siihen ryhdytään sen itsensä vuoksi pikemminkin kuin tietyn tavoitteen saavuttamiseksi. Leikkiin kuuluu autonominen, fyysinen, psyykinen tai emotionaalinen toiminta, ja se voi tapahtua lukemattomissa muodoissa joko ryhmissä tai yksin. Leikin muodot vaihtelevat, ja niitä muokataan lapsuuden aikana. Leikin keskeisiä piirteitä ovat hauskuus, epävarmuus, haasteellisuus, joustavuus ja tuottamattomuus. Nämä tekijät vaikuttavat yhdessä leikin tuottamaan nautintoon ja toimivat kannustimena leikin jatkamiselle. Vaikka leikkiä pidetään usein epäolennaisena, komitea vahvistaa sen olevan olennainen ja elintärkeä ulottuvuus lapsuuden tuottaman mielihyvän kannalta ja keskeinen tekijä fyysisessä, sosiaalisessa, kognitiivisessa, emotionaalisisessa ja hengellisessä kehityksessä.

d) Virkistystoiminta: Virkistystoiminta on yläkäsite, jolla kuvataan hyvin laajaa toimintojen kirjoa, johon kuuluu muun muassa osallistuminen musiikki- ja taidetoimintaan, käsitöiden tekemiseen, yhteisölliseen toimintaan, seuratoimintaan, urheilulajeihin, peleihin, patikointiin ja retkeilyyn sekä harrastustoimintaan. Se koostuu toiminnoista tai kokemuksista, jotka lapsi on valinnut vapaaehtoisesti joko niiden tarjoaman välittömän tyydytyksen vuoksi tai siksi, että hän katsoo niitä toteuttamalla saavuttavansa henkilökohtaista tai sosiaalista arvoa. Virkistystoiminta tapahtuu usein siihen erikseen tarkoitetuissa tiloissa. Vaikka aikuiset saattavat järjestää ja ohjata monia virkistystoimintoja, virkistystoiminnan tulisi olla vapaaehtoista toimintaa. Pakolliset pelit ja urheilulajit tai pakollinen osallistuminen esimerkiksi nuorisojärjestön toimintaan eivät ole virkistystoimintaa.

e) Lapsen iän mukainen: Yleissopimuksen 31 artiklassa korostetaan sellaisten toimintojen tärkeyttä, jotka ovat lapsen iän mukaisia. Leikin ja virkistystoiminnan yhteydessä lapsen ikä on otettava huomioon, kun määritellään näihin toimintoihin varattavaa aikaa, käytettävissä olevia tiloja ja ympäristöjä, virikkeiden muotoja ja monipuolisuutta sekä turvallisuuden takaamiseksi tarvittavaa aikuisen valvonnan ja osallistumisen määrää. Kun lapset kasvavat, heidän tarpeensa ja toiveensa muuttuvat leikkimisen mahdollistavista puitteista paikkoihin, jotka tarjoavat mahdollisuuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen, yhdessäoloon ikätovereiden kanssa tai yksinoloon. He alkavat myös vähitellen tutkia mahdollisuuksia, joihin liittyy enemmän riskinottoa ja haasteita. Nämä kokemukset ovat välttämättömiä nuorten kehityksen kannalta ja edesauttavat identiteetin ja yhteenkuuluvuuden löytämistä.

f) Kulttuurielämä ja taiteet: Komitea tukee näkemystä siitä, että lapset ja heidän yhteisönsä ilmaisevat erityistä identiteettiään ja olemassaololleen antamaansa merkitystä nimenomaan kulttuurielämän ja taiteiden kautta ja rakentavat samalla maailmankuvaa, joka kuvastaa heidän kohtaamia elämäänsä vaikuttavien ulkoisten asioiden kanssa.² Kulttuuria ja taidetta ilmaistaan ja niistä nautitaan kotona, koulussa, kaduilla ja julkisissa tiloissa sekä tanssin, festivaalien, käsitöiden, seremonioiden, rituaalien, teatterin, kirjallisuuden, musiikin, elokuvien, näyttelyjen, digitaalisten alustojen ja videoesitysten kautta. Kulttuuri kumpuaa koko yhteisöstä, eikä keneltäkään lapselta saisi kieltää osallistumista sen luomiseen tai sen hyödyistä

² Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea, yleiskommentti nro 21 (2009) jokaisen oikeudesta osallistua kulttuurielämään, kohta 13.

nauttimista. Kulttuurielämä syntyy kulttuurista ja yhteisöstä käsin pikemminkin kuin ylhäältä annettuna, jolloin valtion tehtävänä on toimia tukijana eikä toimijana.³

g) Vapaa osallistuminen: Lasten oikeus osallistua vapaasti kulttuurielämään ja taiteisiin edellyttää, että sopimusvaltiot kunnioittavat ja pidättäytyvät estämästä lapsen valitsemia toimintoja ja niihin pääsyä ja osallistumista, jollei velvollisuus suojella lasta ja edistää lapsen etua edellytä tätä. Sopimusvaltioiden tulee myös taata, etteivät muut rajoita tätä oikeutta. Lapsen päätös käyttää tai olla käyttämättä tätä oikeutta on hänen oma valintansa, joka tulisi hyväksyä sellaisenaan ja jota tulisi kunnioittaa ja suojella.

B. 31 artiklan 2 kohta

15. Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta:

a) Osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään: Täysimääräiseen osallistumisoikeuteen sisältyy kolme toisiinsa liittyvää ja toisiaan vahvistavaa ulottuvuutta:

i) pääsy edellyttää, että lapsille tarjotaan mahdollisuuksia kokea kulttuuri- ja taide-elämää ja saada tietoa monista erilaisista ilmaisumuodoista;

ii) osallistuminen edellyttää, että lapsille turvataan konkreettiset mahdollisuudet ilmaista itseään vapaasti, viestiä, toimia ja osallistua luovaan toimintaan joko yksin tai ryhmässä, jotta heidän persoonallisuutensa kehittyisi täysimääräisesti;

iii) osallistuminen kulttuurielämään käsittää lasten oikeuden osallistua kulttuurin ja taiteen henkiseen, materiaaliseen, älylliseen ja emotionaaliseen ilmentämiseen, mikä edistää sen yhteiskunnan kehittymistä ja muuttumista, johon lapsi kuuluu.

b) Sopivien mahdollisuuksien tarjoamiseen kannustaminen: Vaikka vaatimuksessa edistää sopivien mahdollisuuksien tarjoamista nimetään kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajantoiminnot, komitea tulkitsee yleissopimuksen 4 artiklaan viitaten, että vaatimus käsittää myös leikin. Sopimusvaltioiden tulee näin ollen taata asianmukaiset ja riittävät osallistumisedellytykset edistääkseen 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutumismahdollisuuksia. Lapset voivat toteuttaa oikeuksiaan vain, jos käytössä on tarvittavat lainsäädäntö-, politiikka- ja talousarviokehykset, ympäristöt ja palvelut.

c) Yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoaminen: Jokaiselle lapselle on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan.

V 31 artikla yleissopimuksen laajemmassa yhteydessä

A. Yhteydet yleissopimuksen yleisperiaatteisiin

16. **2 artikla (syrjintäkielto):** Komitea painottaa, että sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin toimenpiteisiin varmistaakseen, että kaikilla lapsilla on mahdollisuus toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuk-

³ Ks. UNESCO, Mexico Cityssä annettu kulttuuripoliittinen julistus, kulttuuripoliittikan maailmankonferenssi, Mexico City, 26. heinäkuuta - 8. elokuuta 1982.

siaan ilman minkäänlaista syrjintää riippumatta lapsen tai hänen vanhempansa tai laillisen huoltajansa rodusta, ihonväristä, sukupuolesta, kielestä, uskonnosta, poliittisesta tai muusta mielipiteestä, kansallisesta, etnisestä tai sosiaalisesta alkuperästä, omaisuudesta, vammaisuudesta, syntyperästä tai muusta asemasta. Erytishuomiota tulisi kiinnittää tiettyjen lapsiryhmien oikeuksiin, mukaan luettuina muun muassa tytöt, vammaiset lapset, huonoissa tai vaarallisissa olosuhteissa elävät lapset, köyhyydessä elävät lapset, rangaitus- tai terveydenhuoltolaitoksissa tai laitoshuollossa olevat lapset, konfliktitilanteisiin tai humanitaarisiin katastrofeihin joutuneet lapset, maaseutuyhteisöjen lapset, turvapaikanhakija- ja pakolaislapset, katulapset, paimentolaisryhmien lapset, siirtolaislapset tai maan sisäiset pakolaislapset, etnistä alkuperää olevat tai vähemmistöihin kuuluvat lapset, lapsityöläiset, vailla vanhempia olevat lapset ja lapset, joihin kohdistuu huomattavia paineita akateemisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

17. 3 artikla (lapsen etu): Komitea korostaa, että 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutuminen on itsessään lapsen etu. Velvollisuus ottaa lapsen etu huomioon koskee lapsia yksilöinä ja lapsiryhmiä tai -joukkoja. Lapsen etu on otettava huomioon kaikissa lainsäädäntö-, politiikka- ja talousarviotoimenpiteissä sekä ympäristöjen ja palvelujen järjestämiseen liittyvissä toimenpiteissä, jotka todennäköisesti vaikuttavat 31 artiklassa määriteltyihin oikeuksiin. Tämä koskisi esimerkiksi terveys- ja turvallisuusmääräyksiä ja määräyksiä, jotka koskevat kiinteän jätteen sijoittamista ja keräämistä, asuinalueiden ja liikenteen suunnittelua, kaupunkimaiseman suunnittelua ja esteettömyyttä, puistojen ja muiden viheralueiden järjestämistä, koulutuntien määrääntymistä ja rakennuslupahakemuksia, sekä lapsityövoima- ja koulutuslainsäädäntöä ja yksityisyyden suojaa internetissä säätelevää lainsäädäntöä.

18. 6 artikla (elämä, henkiinjääminen ja kehittyminen): Sopimusvaltioiden tulee taata lapselle elämän, henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. Tältä osin komitea kiinnittää huomiota tarpeeseen tunnustaa 31 artiklan jokaisen ulottuvuuden positiivinen arvo lasten kehittymisen ja kehittyvien valmiuksien edistämiseksi. Tämä edellyttää myös sitä, että 31 artiklan toimeenpanemiseksi tarkoitetut toimenpiteet ovat lapsilla kussakin iässä olevien kehityksellisten tarpeiden mukaisia. Sopimusvaltioiden tulisi edistää tietoisuutta ja ymmärrystä leikin keskeisestä merkityksestä lasten kehittymiselle vanhempien, huoltajien, valtion virkamiesten ja kaikkien lasten parissa työskentelevien ammattilaisten keskuudessa.

19. 12 artikla (oikeus tulla kuulluksi): Lapsilla on oikeus sekä yksilöinä että ryhmänä ilmaista näkemyksensä kaikissa lapsia koskevissa asioissa, ja nämä näkemykset tulisi ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsia tulisi myös tarvittaessa tukea riittävästi omien näkemystensä ilmaisemiseen. Lapsilla on oikeus tehdä valintoja sekä määrätä itse osallistumisestaan leikkiin ja virkistystoimintaan sekä kulttuuri- ja taidetoimintoihin. Komitea korostaa, että on tärkeää tarjota lapsille mahdollisuus myötävaikuttaa lainsäädännön, politiikkojen ja strategioiden kehittämiseen sekä palvelujen suunnitteluun, jotta voidaan taata 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutuminen. Tällainen myötävaikuttaminen voi olla esimerkiksi lasten osallistumista kuulemisiin, jotka koskevat leikkiin ja virkistystoimintaan liittyviä politiikkoja, koulutuksellisiin oikeuksiin, koulujärjestelmään ja opetussuunnitelmiin vaikuttavaa lainsäädäntöä tai lapsityövoimaan liittyvää suojaavaa lainsäädäntöä, puistojen ja muiden paikallisten palvelujen kehittämistä, kaupunkisuunnittelua sekä lapsiystävällisten yhteisöjen ja ympäristöjen luomista. Lapsilta voitaisiin myös pyytää palautetta siitä, millaisia mahdollisuuksia koulu ja muu yhteisö tarjoavat leikkiin tai virkistys- ja kulttuuritoimintoihin.⁴

⁴ Ks. komitean yleiskommentti nro 12 (2009) lapsen oikeudesta tulla kuulluksi.

B. Yhteydet muihin asianmukaisiin oikeuksiin

20. **13 artikla:** Oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä on olennainen, jotta oikeus osallistua vapaasti kulttuuri- ja taidetoimintoihin voi toteutua. Lapsilla on oikeus ilmaista itseään millä tahansa valitsemallaan tavalla, kunhan laissa määritellyt rajoitukset otetaan huomioon ja tarvittaessa taataan toisten oikeuksien ja maiden kunnioittaminen sekä kansallisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalin suojeleminen.

21. **15 artikla:** Lapsilla on oikeus valita ystävyysuhteensa ja jäsenyytensä sosiaalisissa, kulttuuri-, urheilu- tai muunlaisissa järjestöissä. Yhdistymisvapaus on heidän 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa olennainen ulottuvuus, sillä lapset luovat yhdessä mielikuvitusleikkien muotoja, joita harvoin saadaan aikaan aikuisten ja lasten välisissä suhteissa. Lasten on oltava tekemisissä molempaa sukupuolta olevien ikätovereidensä kanssa sekä kyvyiltään, yhteiskuntaluokaltaan, kulttuuriltaan ja iältään erilaisten ihmisten kanssa oppiakseen yhteistyötä, suvaitsevaisuutta, jakamista ja neuvokkuutta. Leikki ja virkistystoiminta luovat mahdollisuuksia muodostaa ystävyysuhteita, ja niillä voi olla keskeinen tehtävä kansalaisyhteiskunnan vahvistamisessa, sillä ne edesauttavat lapsen sosiaalista, moraalista ja emotionaalista kehittymistä sekä muovaavat kulttuuria ja yhteisöjä. Sopimusvaltioiden on edistettävä lasten mahdollisuuksia tavata ikätovereitaan vapaasti yhteisön tasolla. Niiden on myös kunnioitettava ja tuettava lasten oikeutta perustaa yhdistyksiä, liittyä niihin ja erota niistä, sekä oikeutta rauhanomaiseen kokoontumiseen. Lapsia ei kuitenkaan saa koskaan pakottaa liittymään järjestöön tai osallistumaan sen toimintaan.

22. **17 artikla:** Lapsilla on oikeus saada sosiaalisesti ja kulttuurisesti hyödyllisiä tietoja ja aineistoja, jotka ovat peräisin erilaisista yhteisön, kansallisen ja kansainvälisen tason lähteistä. Tällaisten tietojen ja aineistojen saanti on keskeistä, jotta lasten oikeus osallistua kaikkiin kulttuuri- ja taidetoimintoihin voi toteutua. Sopimusvaltioita kehoitetaan varmistamaan, että lapsille tarjotaan mahdollisimman kattava pääsy eri tiedotusvälineiden kautta heidän omaa kulttuuriaan ja muiden kulttuureja koskeviin tietoihin ja aineistoihin heidän ymmärtämällään kielellä, mukaan lukien viittomakieli ja pistekirjoitus. Sopimusvaltioiden tulisi myös sallia poikkeuksia tekijänoikeuslakeihin, jotta voidaan varmistaa painettujen materiaalien saatavuus vaihtoehtoisissa muodoissa. Tällöin on pyrittävä kulttuurisen monimuotoisuuden suojelemaan ja säilyttämiseen ja kulttuuristen stereotyyppien välttämiseen.

23. **22 artikla:** Pakolais- ja turvapaikanhakijalapsen kohtaavat perustavanlaatuisia haasteita 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa toteutumisessa, sillä he kokevat usein irtautuneensa omista perinteistään ja kulttuuristaan ja jäävänsä isäntämaan kulttuurin ulkopuolelle. Onkin pyrittävä varmistamaan, että pakolais- ja turvapaikanhakijalapsilla on yhtäläiset mahdollisuudet isäntämaan lasten kanssa nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Lisäksi on tunnustettava pakolaislasten oikeus vaalia ja harjoittaa omia virkistymiseen, kulttuuriin ja taiteeseen liittyviä perinteitään.

24. **23 artikla:** Vammaisille lapsille on järjestettävä esteettömät ja osallistavat ympäristöt ja palvelut⁵, jotta he voivat nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Perheiden, huoltajien ja ammattilaisten tulee tunnustaa osallistavan leikin arvo vammaisille lapsille sekä oikeutena että keinona saavuttaa optimaalinen kehitys. Sopimusvaltioiden tulisi edistää vammaisten lasten mahdollisuuksia osallistua tasavertaisesti ja aktiivisesti leikkiin, virkistystoimintaan ja kulttuuri- ja taide-elämään lisäämällä aikuisten ja ikätovereidensä tietoisuutta sekä tarjoamalla ikään nähden sopivaa tukea tai apua.

⁵ Ks. yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 7, 9 ja 30 artikla.

25. **24 artikla:** Yleissopimuksen 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien toteutuminen ei edistä pelkästään lasten terveyttä, hyvinvointia ja kehitystä, vaan 31 artiklan mukaisien oikeuksien turvaaminen lapsille asianmukaisesti myös heidän ollessaan sairaina ja/tai sairaalassa edistää merkittävästi heidän toipumistaan.

26. **27 artikla:** Riittämätön elintaso, turvattomat tai liikakansoitettut olosuhteet, vaaralliset tai epähygieeniset ympäristöt, riittämätön ravinto sekä haitallinen tai riistävä pakkotyö voivat kaikki rajoittaa lasten mahdollisuuksia tai evätä heiltä mahdollisuuden nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Sopimusvaltioita kehoitetaan ottamaan huomioon vaikutukset 31 artiklan mukaisiin lasten oikeuksiin, kun ne laativat politiikkoja, jotka koskevat lasten sosiaaliturvaa, työntekoa, asunto-oloja ja pääsyä julkisiin tiloihin erityisesti sellaisten lasten osalta, joilla ei ole mahdollisuuksia leikkiin ja virkistystoimintaan omassa kodissaan.

27. **28 ja 29 artikla:** Koulutuksella on tähdättävä lapsen persoonallisuuden, lahjakkuuden sekä henkisten ja ruumiillisten kykyjen mahdollisimman täysimääräiseen kehittymiseen. Yleissopimuksen 31 artiklan mukaisien oikeuksien täytäntöönpano on olennaista, jotta 29 artiklassa määritellyt oikeudet toteutuisivat. Voidakseen toteuttaa kykynsä optimaalisesti lapset tarvitsevat tilaisuuksia kehittyä kulttuurisesti ja taiteellisesti sekä osallistua urheiluun ja peleihin. Komitea painottaa myös sitä, että 31 artiklan mukaiset oikeudet vaikuttavat positiivisesti lasten kasvatukselliseen kehitykseen; osallistava kasvatus ja osallistava leikki vahvistavat toisiaan, ja niitä pitäisi tukea joka päivä koko varhaiskasvatuksen ajan (esikoulussa) sekä ala- ja yläasteella. Leikki on olennaista ja välttämätöntä kaikenikäisille lapsille, mutta erityisen tärkeää se on ensimmäisinä kouluvuosina. Tutkimukset ovat osoittaneet, että leikki on lapsille tärkeä oppimiskeino.

28. **30 artikla:** Etnisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvia lapsia tulisi kannustaa nauttimaan omasta kulttuuristaan ja osallistumaan siihen. Valtioiden tulisi kunnioittaa vähemmistöyhteisöjen ja alkuperäiskansojen lasten kulttuurisia erityispiirteitä ja varmistaa, että heille tarjotaan yhtäläiset oikeudet enemmistöyhteisöjen lasten kanssa osallistua kulttuuri- ja taidetoimintoihin, jotka ilmentävät heidän omaa kieltään, uskontoaan ja kulttuuriaan.

29. **32 artikla:** Komitea huomauttaa, että monissa maissa lapset osallistuvat raskaaseen työhön, mikä epää heiltä 31 artiklan mukaiset oikeudet. Lisäksi miljoonat lapset työskentelevät kotona tai vaarattomissa tehtävissä perheensä parissa suurimman osan lapsuudestaan ilman riittävää lepoa tai koulutusta. Valtioiden on ryhdyttävä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin suojellakseen kaikkia lapsityöläisiä olosuhteilta, jotka loukkaavat heidän 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan.

30. **19, 34, 37 ja 38 artikla:** Väkivalta, seksuaalinen hyväksikäyttö, laitton tai mielivaltainen vapaudenriisto ja pakollinen palvelu aseellisissa konflikteissa saavat aikaan tilanteita, jotka vakavasti estävät lapsia nauttimasta leikistä ja virkistystoiminnasta ja osallistumasta kulttuuri- ja taidetoimintaan tai jopa täysin epäävät nämä mahdollisuudet. Toisten lasten harjoittama kiusaaminen voi myös merkittävästi estää lasta nauttimasta 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Nämä oikeudet voivat toteutua vain, jos sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin suojellakseen lapsia tällaisilta teoilta.

31. **39 artikla:** Sopimusvaltioiden tulisi varmistaa, että hylkäämistä, riistoa, hyväksikäyttöä tai muunlaista väkivaltaa kokeneille lapsille tarjotaan tukea toipumiseen ja uudelleensopeutumiseen. Lasten kokemuksia, myös kipeitä ja vahingollisia kokemuksia, voidaan ilmaista leikin tai taiteen välityksellä. Mahdollisuudet toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuksia voivat tarjota arvokkaita keinoja, joiden avulla lapset voivat ilmaista traumaattisia tai vaikeita elämäkokemuksiaan ja näin ymmärtää menneisyyttään ja selviytyä paremmin tulevaisuudesta. Leikki ja taiteellinen ilmaisu voivat auttaa heitä kertomaan omista tunteistaan ja ajatuksistaan ja ymmärtämään niitä paremmin sekä ehkäisemään tai ratkaisemaan psykologisia haasteita, oppimaan

hoitamaan ihmissuhteita ja selviytymään ristiriidoista luonnollisen, itseohjatun ja itseparantavan prosessin kautta.

VI Puitteiden luominen 31 artiklan toteutumiseksi

A. Optimaalisen ympäristön luovat tekijät

32. Lapsilla on luontainen halu leikkiä ja osallistua virkistystoimintaan, ja he etsivät tähän mahdollisuuksia myös mitä epäedullisimmissa ympäristöissä. Valtioiden on kuitenkin taattava tietyt edellytykset lasten kehittyvien valmiuksien mukaisesti, jotta lapset voivat optimaalisesti toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan. Lapsilla tulisi sinänsä olla:

- vapaus stressistä;
- vapaus sosiaalisesta syrjäyttämisestä, ennakkoluuloista tai syrjinnästä;
- turvallinen ympäristö, jossa ei ole sosiaalisia haittoja tai väkivaltaa;
- ympäristö, jossa on riittävän vähän jätteitä, saasteita, liikennettä ja muita fyysisiä vaaroja, jotta lapset voivat liikkua vapaasti ja turvallisesti lähinaapurustossaan;
- mahdollisuus ikäänsä ja kehitykseensä nähden riittävään lepoon;
- mahdollisuus vapaa-aikaan, jolloin lapseen ei kohdistu muita vaatimuksia;
- esteettömät tilat ja aikaa leikkiin ilman aikuisten valvontaa ja ohjausta;
- tilaa ja mahdollisuudet leikkiä ulkona ilman seuraava vaihtelevassa ja haasteellisessa fyysisessä ympäristössä, jossa lapsi tarvittaessa pääsee tukea tarjoavien aikuisten luokse;
- mahdollisuudet kokea ja olla vuorovaikutuksessa luonnon ja eläinten kanssa sekä leikkiä luonnossa;
- mahdollisuudet käyttää omaa tilaansa ja aikaansa oman maailmansa luomiseen ja muuttamiseen mielikuvitustaan ja kieltään käyttäen;
- mahdollisuudet tutustua ja osallistua oman yhteisönsä kulttuuri- ja taideperinteeseen sekä oppia ymmärtämään, luomaan ja muokkaamaan sitä;
- mahdollisuudet osallistua toisten lasten kanssa peleihin, urheiluun ja muuhun virkistystoimintaan, joissa tarvittaessa on tukena koulutettuja avustajia tai valmentajia;
- mahdollisuus siihen, että vanhemmat, opettajat ja koko yhteiskunta tunnustavat 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien arvon ja oikeutuksen.

B. Puuttumista edellyttävät haasteet 31 artiklan toteutumisessa

33. **Leikin ja virkistystoiminnan merkityksen tunnustamatta jättäminen:** Monissa osissa maailmaa leikkimistä pidetään "hukka-aikana", jolloin aikaa käytetään turhanpäiväiseen tai tuottamattomaan toimintaan, jolla ei sinänsä ole arvoa. Vanhemmat, huoltajat ja viranomaiset arvostavat yleensä opiskelua tai taloudellista työtä enemmän kuin leikkiä, jota usein pidetään äänekkäänä, likaisena, häiritseväenä tai tungettelevana toimintana. Lisäksi aikuisilta usein puuttuu itsevarmuutta, taitoja tai ymmärrystä tukea lasten leikkiä ja osallistua leikkiliseen vuorovaikutukseen heidän kanssaan. Sekä lasten oikeutta leikkiin ja virkistystoimintaan että näiden toimintojen keskeistä merkitystä lasten hyvinvoinnille, terveydelle ja kehitykselle ymmärretään yhä heikosti ja väheksytään. Jos leikki on hyväksytty, kyseessä on yleensä fyysisesti aktiivinen leikki ja kilpailuhenkiset pelit (urheilu), joita pidetään arvokkaampina kuin esimerkiksi fantasiaa tai sosiaalista draamaa. Komitea painottaa, että on erityisen tarpeellista tunnustaa paremmin vanhempien lasten suosimat leikin ja virkistystoiminnan muodot ja ympäristöt. Nuoret usein etsivät paikkoja, joissa tavata ikätovereitaan ja tutustua kasvavaan itsenäisyyteensä ja aikuisuuteen siirtymiseen. Tämä on tärkeä asia heidän identiteettinsä ja yhteenkuuluvuudentunteensa kehittämisessä.

34. **Vaaralliset ja vahingolliset ympäristöt:** Yleissopimuksen 31 artiklassa määriteltyihin oikeuksiin ympäristössä vaikuttavat seikat voivat joko suojella lasten terveyttä, kehitystä ja turvallisuutta tai vaarantaa ne. Tutkimisen ja luovuuden mahdollistavien ympäristöjen tulisi nuorten lasten kohdalla olla sellaisia, että vanhemmat ja huoltajat pystyvät tarkkailemaan lapsia esimerkiksi näkö- tai kuuloyhteyden päässä. Lapsilla on oltava pääsy osallistaviin ympäristöihin, joissa ei ole sopimattomia vaaratekijöitä ja jotka ovat lähellä heidän kotiaan. Lisäksi tarvitaan toimenpiteitä, joilla edistetään lasten turvallista ja itsenäistä liikkumista heidän valmiuksiensa kehittyessä.

35. Valtaosa maailman köyhimmistä lapsista joutuu kohtaamaan fyysisiä vaaroja, joita ovat muun muassa saastunut vesi, avoviemäröinti, liikakansoitettut kaupungit, sääntelemätön liikenne, heikko katuvalaistus ja ruuhkaiset kadut, riittämätön julkinen liikenne, turvallisten lähileikkialueiden, viheralueiden ja kulttuuritilojen puute ja kaupunkien epäviralliset "slummiutuneet" asuinalueet vahingollisissa, väkivaltaisissa tai myrkyllisissä ympäristöissä. Konflikteista kärsineillä alueilla lapset voivat myös vahingoittua maamiinoista ja räjähtämättömistä ammuksista. Lapset ovatkin erityisen alttiita riskeille luontaisen uteliaisuutensa vuoksi, ja tutkimusleikit lisäävät altistumistodennäköisyyttä. Lisäksi räjähteet vaikuttavat lapsiin tuhoisammin kuin aikuisiin.

36. Erilaiset inhimilliset tekijät voivat myös yhdessä altistaa lapset riskeille julkisessa ympäristössä. Näitä ovat korkea rikollisuus ja väkivalta, yhteisön levottomuudet ja kansalaisten väliset selkkaukset, huume- ja jengiväkivalta, riski joutua kidnapatuksi tai lapsikaupan uhriksi, julkiset tilat, joissa on vihamielisiä nuoria tai aikuisia, sekä tyttöihin kohdistuva vihamielisyys ja seksuaalinen väkivalta. Vaikka tarjolla olisikin puistoja, leikkikenttiä, urheilutiloja ja muita mahdollisuuksia, nämä saattavat usein sijaita valvomattomissa paikoissa, joissa lapset ovat alttiina riskeille ja vaaroille. Kaikkien näiden tekijöiden aiheuttamat vaarat rajoittavat tuntuvasti lasten mahdollisuuksia turvalliseen leikkiin ja virkistystoimintaan. Useiden perinteisesti lasten käytettävissä olleiden tilojen väheneminen edellyttää hallituksilta tehokkaampaa puuttumista 31 artiklan mukaisten oikeuksien suojelemiseksi.

37. **Julkisten tilojen käytössä lapsiin kohdistuva vastustus:** Julkisten tilojen käyttöä lasten leikkiin, virkistystoimintaan ja heille tarkoitettuihin kulttuuritoimintoihin haittaa myös julkisten tilojen lisääntynyt kaupallistuminen, jolloin lapset syrjäytetään niistä. Lisäksi monissa osissa maailmaa lapsia suvaitaan yhä vähemmän julkisissa tiloissa. Esimerkiksi lapsia koskevat kiellot, aidatut asuinalueet tai puistot, alentunut melunsietokyky, leikkikentät, joissa on tiukat "hyväksyttävän" käyttäytymisen säännöt, ja kauppakeskusten pääsyrjäytukset rakentavat kuvaa lapsista "ongelmina" ja/tai rikollisina. Erityisesti nuoret esitetään usein laajasti uhkana tiedotusvälineiden negatiivisessa uutisoinnissa, ja nuoria yritetään saada luopumaan julkisten tilojen käytöstä.

38. Lasten syrjäyttämällä on merkittäviä seurauksia heidän kehitykselleen kansalaisina. Osallistavien julkisten tilojen jakaminen eri ikäryhmien kanssa edistää ja vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa ja kannustaa lapsia tunnistamaan itsensä kansalaisiksi, joilla on oikeuksia. Valtioita kannustetaan edistämään vanhempien ja nuorempien sukupolvien välistä vuoropuhelua, jotta lapset voitaisiin paremmin tunnustaa oikeuksien haltijoiksi ja samalla painottaa sellaisten paikallisuusalueilla tai kunnissa sijaitsevien, erilaisia yhteisiä tiloja käsittelevien verkostojen merkitystä, jotka voivat vastata kaikkien lasten leikki- ja virkistystarpeisiin.

39. **Riskien ja turvallisuuden yhteensovittaminen:** Pelko fyysisistä tai inhimillisistä riskeistä, joille lapset altistuvat paikallisympäristöissään, on joissakin osissa maailmaa lisääntynyt valvontaa ja tarkkailua, jolloin lasten vapautta leikkiä ja virkistysmahdollisuuksia on rajoitettu. Lisäksi lapset itse voivat olla uhkana toisille lapsille leikki- ja virkistystoiminnassa. Tästä ovat esimerkkejä kiusaaminen, vanhempien lasten nuorempiin

lapsiin kohdistama väkivalta ja ryhmän painostus suurien riskien ottamiseen. Vaikka lapset eivät saa joutua vaaraan 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteuttamisessa, leikki- ja virkistystoimintaan liittyvä olennaisesti jonkin verran riskejä ja haasteita, jotka ovat näistä toiminnoista saatavan hyödyn välttämättömiä osatekijöitä. Näin ollen on yhteensovittettava toimenpiteitä, joilla toisaalta vähennetään ei-hyväksyttäviä vaaroja lasten ympäristöstä, kuten paikalliskatujen sulkeminen liikenteeltä, katuvalaistuksen parantaminen tai koulujen leikkikenttien tekeminen turvallisemmiksi, ja toisaalta tiedotetaan lapsia ja tarjotaan heille valmiudet ryhtyä tarvittaviin varotoimiin oman turvallisuutensa lisäämiseksi. Lapsen edun ja lasten kokemusten ja huolenaiheiden kuuntelemisen tulisi olla vaikuttavina periaatteina, kun määritellään riskitasoa, jolla lapset voidaan altistaa.

40. Luontoon pääsyn puuttuminen: Lapset oppivat ymmärtämään, arvostamaan ja suojelemaan luontoa olemalla kosketuksissa sen kanssa, leikkimällä itsenäisesti luonnossa ja tutkimalla sitä aikuisten seurassa, jotka kertovat lapsille luonnon ihmeistä ja merkityksestä. Lapsuusmuistot luonnossa leikkien vietetystä vapaa-ajasta vahvistavat lasten valmiuksia selviytyä stressistä, saavat aikaan tunteen henkisestä ihmeestä ja kannustavat suojelemaan maapalloa. Luonnossa tapahtuva leikki myös edistää nokkeluutta, mielenrauhaa, luovuutta, sosiaalista yhteistyötä ja keskittymiskykyä. Yhteyden kokeminen luontoon puutarhanhoidon, sadonkorjuun, seremonioiden ja rauhallisen mietiskelyn kautta on tärkeä ulottuvuus monien kulttuurien taiteissa ja perinteissä. Alati kaupungistuvassa ja yksityistyvässä maailmassa lapset pääsevät yhä harvemmin puistoihin, puutarhoihin, metsiin, rannoille ja muille luonnonalueille, ja matalan tulotason kaupunki-alueilla asuvat lapset jäävät todennäköisimmin vaille riittävää pääsyä viheralueille.

41. Koulutukseen liittyvät menestyspainot: Monissa osissa maailmaa useilta lapsilta on evätty 31 artiklan mukaiset oikeudet, koska painoarvoa annetaan muodolliselle akateemiselle menestykselle. Esimerkiksi:

- varhaiskasvatuksessa keskitytään yhä enemmän akateemisiin tavoitteisiin ja muodolliseen oppimiseen leikkiin osallistumisen ja laaja-alaisempien kehitystulosten kustannuksella;
- kouluajan ulkopuolella tapahtuva opetus ja kotitehtävät vievät aikaa lasten vapaasti valitsemilta toiminnoilta;
- opetussuunnitelmissa ja päivittäisissä aikatauluissa ei useinkaan varata aikaa leikille, virkistystoiminnalle ja levolle;
- luokkahuoneissa käytetään muodollisia tai didaktisia koulutusmenetelmiä, joissa ei hyödynnetä aktiivista ja leikkisää oppimista;
- kosketus luontoon vähenee monissa kouluissa, sillä lasten täytyy viettää yhä enemmän aikaa sisätiloissa;
- joidenkin maiden kouluissa kulttuuri- ja taidetoimintojen tarjonta ja taideaineisiin erikoistuneiden kouluttajien määrä ovat vähentyneet, koska niissä suositaan enemmän akateemisia aineita;
- lasten osallistumista erityyppisiin leikkeihin kouluissa säätelevät rajoitukset estävät lasten mahdollisuuksia luovuuteen, tutkimiseen ja sosiaaliseen kehitykseen.

42. Liian järjestelmälliset ja ohjelmoidut aikataulut: Monien lasten mahdollisuutta toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuksia rajoittaa se, että aikuiset päättävät heidän toiminnoistaan. Esimerkkejä ovat muun muassa pakollinen urheilu, kuntoutustoiminta vammaisille lapsille tai kotityöt erityisesti tytöille, jolloin lapsille jää hyvin vähän tai ei lainkaan aikaa itseohjautuvaan toimintaan. Jos valtio tukee lapsille tarkoitettua toimintaa, kyse on yleensä järjestetystä kilpailuhenkisestä virkistystoiminnasta. Toisinaan lapsia myös vaaditaan tai painostetaan osallistumaan nuorisjärjestöihin, joita he eivät ole itse valinneet. Lapsilla on oikeus aikaan, jonka käyttöä aikuiset eivät pääätä tai valvo, sekä aikaan, jolloin heihin ei kohdistu mitään vaatimuksia ja he voivat periaatteessa olla tekemättä mitään, jos he niin haluavat. Toimettomuus voikin

herättää luovuuden. Lapsen kaiken vapaa-ajan keskittäminen pelkästään ohjelmoituun tai kilpailulliseen toimintaan voi vahingoittaa hänen fyysistä, emotionaalista, kognitiivista ja sosiaalista hyvinvointiaan.⁶

43. 31 artiklan laiminlyönti kehitysohjelmissa: Varhaiskasvatus- ja kehitystyö keskittyy monissa maissa yksinomaan lasten eloonjäämiseen liittyviin kysymyksiin eikä huomiota kiinnitetä lapsen viihtymisen mahdollistaviin olosuhteisiin. Ohjelmissa käsitellään yleensä ainoastaan ravitsemusta, rokotussuojaa ja esikouluopetusta, jolloin leikille, virkistystoiminnalle, kulttuurille ja taiteille annetaan vain vähän painoarvoa, jos ollenkaan. Näistä ohjelmista vastaavalla henkilöstöllä ei ole sopivaa koulutusta, jotta he pystyisivät tukemaan näitä lapsen kehitystarpeisiin liittyviä näkökohtia.

44. Lasten kulttuuri- ja taidemahdollisuuksiin panostamisen puute: Lasten pääsyä kulttuuri- ja taidetoimintoihin rajoitetaan usein monin tavoin. Tällaisia rajoituksia ovat vanhempien tuen puute, pääsymaksut, liikenneyhteyksien puute, useiden näyttelyiden, esitysten ja tapahtumien painottuminen aikuisille ja lasten jättäminen kulttuuri- ja taidetarjonnan sisällön, suunnittelun, tapahtumapaikkojen ja toteutustapojen ulkopuolelle. Onkin tärkeää painottaa enemmän sellaisten tilojen järjestämistä, jotka herättävät luovuuden. Taide- ja kulttuuritiloista vastaavien olisi otettava fyysisten tilojensa ulkopuolinen ympäristö huomioon ja pohdittava, miten heidän ohjelmatarjontansa ilmentää kyseisen yhteisön kulttuurielämää ja vastaa sen tarpeisiin. Lasten osallistuminen taiteeseen edellyttää lapsikeskeisempää lähestymistapaa, jossa lapsilta tilataan teoksia näytteille asetettaviksi ja jossa lapset pääsevät osallistumaan järjestelyihin ja ohjelmatarjontaan. Lapsuuden aikainen osallistuminen kulttuuriin ja taiteeseen voi herättää läpi elämän jatkuvan kiinnostuksen kulttuuriin.

45. Sähköisen media kasvava asema: Lapset käyttävät kaikkialla maailmassa yhä enemmän aikaa leikki-, virkistys-, kulttuuri- ja taidetoimintoihin sekä kuluttajina että tekijöinä erilaisten sähköisten alustojen ja välineiden kautta, mukaan lukien television katselu, viestittely, sosiaalinen verkostoituminen, pelaaminen, tekstiviestittely, musiikin kuuntelu ja luominen, videoiden ja elokuvien katselu ja tekeminen, uusien taide- ja kuvien luominen ja jakaminen. Tieto- ja viestintäteknologioista on tulossa keskeinen osa lasten päivittäistä elämää. Lapset liikkuvat nykyään saumattomasti verkkoympäristön ja muun ympäristön välillä. Sähköiset alustat tarjoavat merkittäviä koulutuksellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia hyötyjä, ja valtioita kannustetaan ryhtymään kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin sen takaamiseksi, että kaikilla lapsilla on yhtäläiset mahdollisuudet saada näitä hyötyjä. Internetiin ja sosiaaliseen mediaan pääsy on keskeistä 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutumiseksi globaalituneessa ympäristössä.

46. Komitea on kuitenkin huolestunut siitä, että yhä useampien tutkimusten mukaan nämä ympäristöt ja lasten niiden kanssa vuorovaikutuksessa viettämän ajan lisääntyminen voivat myös aiheuttaa lapsille merkittäviä riskejä ja haittoja⁷. Esimerkiksi:

- internetiin ja sosiaaliseen mediaan pääsy altistaa lapset verkossa tapahtuvalle kiusaamiselle, pornografialle ja ahdistelulle. Useat lapset käyvät internetkahviloissa, tietokonekerhoissa ja pelihalleissa, joissa ei ole riittäviä pääsyräjoituksia tai tehokkaita valvontajärjestelmiä;
- väkivaltaisten videopelien pelaamisella, joka on yleistynyt etenkin poikien keskuudessa, näyttää olevan yhteys väkivaltaiseen käyttäytymiseen, sillä nämä pelit ovat hyvin osallistavia ja vuorovaikutteisia ja niissä palkitaan väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Koska niitä on tapana pelata toistuvasti, kielteinen oppiminen vahvistuu ja saattaa osaltaan vähentää herkkyyttä muiden ihmisten kivulle

⁶ Marta Santos Pais: *The Convention on the Rights of the Child*, YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston julkaisussa *Manual on Human Rights Reporting* (Geneve, 1997), s. 393–505.

⁷ UNICEF: *Child Safety Online: Global Challenges and Strategies. Technical report* (Firenze, Innocenti-tutkimuskeskus, 2012).

- ja kärsimykselle ja johtaa aggressiiviseen tai vahingolliseen käyttäytymiseen muita kohtaan. Huolta aiheuttavat myös lisääntyneet mahdollisuudet verkkopelaamiseen, jolloin lapset saattavat päästä pelaajien globaaleihin verkostoihin ilman minkäänlaisia suodattimia tai suojatoimia;
- monet tiedotusvälineet ja erityisesti valtaväestölle suunnatut televisio-ohjelmat eivät heijasta yhteiskunnan eri kulttuurien kieliä, arvoja ja luovaa toimintaa. Tällainen yhden kulttuurin ohjelmien katselu ei pelkää rajoita kaikkien lasten mahdollisuuksia hyötyä laajasta kulttuuritarjonnasta, vaan voi johtaa myös muiden kuin valtaväestön kulttuurin heikompaan arvostukseen. Televisio on myös osaltaan myötävaikuttanut monien sellaisten lasten pelien, laulujen ja lorujen häviämiseen, jotka ovat perinteisesti siirtyneet sukupolvelta toiselle kaduilla ja leikkikentillä;
 - kasvavan ruuturiippuvuuden on ajateltu olevan yhteydessä lasten fyysisen aktiivisuuden vähenemiseen, huonoihin nukkumistapoihin, lisääntyvään lihavuuteen ja sen liitännäissairauksiin.

47. Leikin markkinointi ja kaupallistuminen: Komitea on huolestunut siitä, että monet lapset ja heidän perheensä joutuvat yhä useammin lelu- ja pelivalmistajien sääntelemättömän kaupallistumisen ja markkinoinnin kohteiksi. Vanhempia painostetaan ostamaan yhä enemmän tuotteita, jotka voivat olla haitallisia heidän lastensa kehitykselle tai estää luovaa leikkimistä. Esimerkkejä näistä ovat mielikuvituksen käyttöä estäviä vakiintuneita hahmoja ja juonikulkuja sisältävien televisio-ohjelmien markkinointiin tarkoitettut tuotteet, mikrosiruin varustetut lelut, jotka tekevät lapsesta passiivisen tarkkailijan, rakennussarjat ennalta määrättyine toimintamalleineen, lelut, jotka edesauttavat perinteisten sukupuolistereotyyppien säilyttämistä tai tyttöjen varhaista seksuaalistumista, vaarallisia osia tai kemikaaleja sisältävät lelut sekä aidoilta vaikuttavat sotalulut ja -pelit. Globaali markkinointi voi myös heikentää lasten osallistumista yhteisönsä perinteiseen kulttuuri- ja taide-elämään.

VII 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa toteuttamisessa erityishuomiota tarvitsevat lapset

48. Tytöt: Kotitöistä sekä sisaruksista ja vanhemmista huolehtimisesta aiheutuva merkittävä taakka, vanhempien suojeleva huolehtiminen, asianmukaisten mahdollisuuksien puuttuminen ja tyttöjen odotuksia ja käyttäytymistä rajoittavat kulttuurikäsitteet voivat kaikki vähentää tyttöjen mahdollisuuksia nauttia 31 artiklassa määritellyistä oikeuksistaan etenkin nuoruusvuosina. Lisäksi sukupuolierojen tekeminen tyttöjen ja poikien leikkien välillä ylläpitää perinteisiä sukupuolirooleja yhteiskunnassa, ja vanhemmat, huoltajat, tiedotusvälineet sekä pelien tuottajat ja lelujen valmistajat vahvistavat laajasti näitä mielikuvia. On olemassa näyttöä siitä, että poikien pelit valmistavat heitä onnistumiseen modernin yhteiskunnan erilaisissa ammatillisissa ja muissa ympäristöissä, kun taas tyttöjen pelit ohjaavat tyttöjä kodin piiriin ja tulevaan asemaan vaimona ja äitinä. Nuoria poikia ja tyttöjä kannustetaan usein välttämään yhteiseen virkistystoimintaan osallistumista. Lisäksi tyttöjen osallistuminen fyysiseen toimintaan ja järjestettyihin peleihin on yleisesti vähäisempää, jolloin poisjäämisen syinä ovat joko henkilökohtainen valinta tai ulkoisesta kulttuurista johtuvat seikat tai sopivan tarjonnan puute. Tämä malli on huolestuttava, sillä urheilutoimintaan osallistumiseen liittyy todistetusti fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja älyllisiä etuja.⁸ Ottaen huomioon nämä laajasti kaikkialle levinneet esteet, jotka estävät tyttöjä toteuttamasta 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan, komitea kehottaa sopimusvaltioita ryhtymään toimenpiteisiin sellaisten sukupuolistereotyyppien vastustamiseksi, jotka pahentavat ja vahvistavat syrjintää ja eriarvoisuutta.

49. Köyhyydessä elävät lapset: Palveluihin pääsemättömyys, kyvyttömyys maksaa osallistumismaksuja, vaaralliset ja laiminlyödyt naapurustot, työn teon välttämättömyys sekä voimattomuuden ja syrjäytymisen

⁸ UNESCO, Liikuntakasvatuksen ja urheilun kansainvälinen peruskirja, 1978.

tunne ovat kaikki seikkoja, jotka estävät köyhimpiä lapsia toteuttamasta 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan. Useiden lasten kohdalla kodin ulkopuolella olevia terveyst- ja turvallisuusriskejä pahentaa vielä kotiympäristö, jossa on vain vähän tai ei lainkaan tilaa tai mahdollisuuksia leikkiin tai virkistymiseen. Vailla vanhempia olevat lapset ovat erityisen alttiita 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa menettämiselle, sillä katulapsilla ei ole mahdollisuuksia osallistua leikkitoimintaan ja heidät pyritään yleensä aktiivisesti pitämään poissa kaupunkien puistoista ja leikkikentiltä, joskin he usein käyttävät luovuuttaan hyödyntääkseen epämuodollisen katu ympäristön tarjoamia leikkimahdollisuuksia. Kunnallisten viranomaisten tulee tunnustaa puistojen ja leikkikenttien merkitys 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutumiseksi köyhyydessä elävien lasten osalta ja osallistua heidän kanssaan vuoropuheluun politiikka-, kaavoitus- ja kehitysaloitteiden osalta. Valtioiden on ryhdyttävä toimenpiteisiin taatakseen kaikille lapsille mahdollisuudet osallistua kulttuuri- ja taidetoimintoihin sekä yhtäläiset mahdollisuudet leikkiin ja virkistystoimintaan.

50. Vammaiset lapset: Useat esteet estävät vammaisia lapsia nauttimasta 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Näitä ovat muun muassa syrjäyttäminen koulusta sekä epävirallisilta ja sosiaalisilta areenoilta, joilla luodaan ystävyyssuhteita ja joissa leikki ja virkistystoiminta tapahtuvat, eristäytyminen kotiin, vammaisia lapsia kohtaan vihamieliset ja heitä syrjivät kulttuuriset asenteet ja kielteiset stereotyyptit, muun muassa julkisten tilojen, puistojen, leikkikenttien ja -välineiden, elokuvateattereiden, teattereiden, konserttisalien, urheilutilojen ja -areenojen fyysinen esteellisyys, politiikat, joilla vammaiset lapset syrjäytetään urheilu- ja kulttuuritiloista turvallisuuden vedoten, viestinnälliset esteet sekä tulkkauspalvelujen, adaptiivisen teknologian ja esteettömien liikennevälineiden puute. Myös se voi estää vammaisia lapsia nauttimasta oikeuksistaan, että radio- ja televisio-ohjelmien, tietokoneiden ja tablettien käytettävyyteen ei panosteta avustavaa teknologiaa hyödyntämällä. Tältä osin komitea panee tyytyväisenä merkille vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 30 artiklan, jossa korostetaan sopimusvaltioiden velvollisuutta taata, että vammaisilla lapsilla on muiden lasten kanssa yhtäläinen mahdollisuus osallistua leikki-, virkistys-, urheilu- ja vapaa-ajantoimintoihin myös koulujärjestelmän puitteissa. Tarvitaankin ennakoivia toimenpiteitä, joilla poistetaan esteitä ja edistetään mahdollisuuksien tarjoamista vammaisille lapsille, jotta he voivat osallistua kaikkiin näihin toimintoihin.⁹

51. Laitoksissa olevat lapset: Monet lapset viettävät koko lapsuutensa tai osan siitä laitoksissa, kuten lastenkodeissa ja kouluissa, sairaaloissa, pidätyskeskuksissa, nuorille tarkoitetuissa tutkintavankiloissa ja pakolaiskeskuksissa, joissa mahdollisuudet osallistua leikkiin, virkistystoimintaan ja kulttuuri- ja taide-elämään ovat rajalliset tai ne on evätty kokonaan. Komitea korostaa, että valtioiden on pyrittävä lasten laitoshoidosta luopumiseen, mutta ennen tämän tavoitteen saavuttamista valtioiden tulisi ottaa käyttöön toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että kaikki tällaiset laitokset tarjoavat lapsille sekä tilat että mahdollisuudet olla tekemisissä yhteisönsä ikätovereidensa kanssa, leikkiä ja osallistua peleihin, liikuntaan sekä kulttuuri- ja taide-elämään. Tällaisia toimenpiteitä ei saisi rajata koskemaan ainoastaan pakollista tai järjestettyä toimintaa, vaan lapset tarvitsevat turvallisia ja innostavia ympäristöjä vapaamuotoiseen leikkiin ja virkistystoimintaan. Nämä mahdollisuudet tulisi tarjota lapsille paikallisyhteisöjen piirissä aina, kun tämä suinkin on mahdollista. Laitoksissa merkittäviä aikoja viettävät lapset tarvitsevat myös sopivaa kirjallisuutta, aikakauslehtiä ja pääsyn internetiin sekä tukea näiden resurssien käyttöön. Jotta voitaisiin luoda edellytykset sille, että jokainen laitoksessa elävä lapsi voi toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan, tarvitaan aikaa, sopivia tiloja, riittäviä resursseja ja välineitä, koulutettua ja motivoitunutta henkilökuntaa sekä kohdennettuja määrärahoja.

52. Alkuperäis- ja vähemmistöyhteisöjen lapset: Etniseen alkuperään, uskontoon, rotuun tai kastiin perustuva syrjintä voi estää lapsia toteuttamasta 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan. Vihamielisyys, sopeuttamispo-

⁹ Yleiskommentti nro 9 (2006) vammaisten lasten oikeuksista.

litiikat, hyljeksintä, väkivalta ja syrjintä voivat estää alkuperäiskansoihin ja vähemmistöryhmiin kuuluvia lapsia nauttimasta oman kulttuurinsa käytännöistä, rituaaleista ja juhlista sekä osallistumasta urheiluun, peleihin, kulttuuritoimintaan, leikkiin ja virkistystoimintaan muiden lasten kanssa. Valtiot ovat velvollisia tunnustamaan vähemmistöryhmien oikeuden osallistua sen yhteisön kulttuuri- ja virkistystoimintaan, jossa he elävät, sekä säilyttää, edistää ja kehittää omaa kulttuuriaan, ja valtioiden tulee suojella ja kunnioittaa tätä oikeutta.¹⁰ Alkuperäisyhteisöjen lapsilla on kuitenkin myös oikeus tutustua muihin kuin heidän perheidensä perinteisiin kulttuureihin. Kulttuuri- ja taideohjelmien tulee perustua osallisuuteen, osallistumiseen ja syrjimättömyyteen.

53. Konfliktitilanteisiin ja humanitaarisiin tai luonnonkatastrofeihin joutuneet lapset: Yleissopimuksen 31 artiklassa määritellyt oikeudet jäävät usein konflikti- ja katastrofitilanteissa vähemmälle huomiolle kuin ruuan, suojan ja lääkkeiden saatavuuden varmistaminen. Näissäkin tilanteissa mahdollisuuksilla leikkiin ja virkistys- ja kulttuuritoimintaan on kuitenkin merkittävä terapeuttinen ja kuntouttava tehtävä, sillä ne auttavat lapsia löytämään uudestaan normaaliuden ja ilon tunteen sen jälkeen, kun he ovat kokeneet menetyksiä, epäjärjestyttä ja traumoja. Leikki, musiikki, runous tai draama voi auttaa pakolaislapsia ja esimerkiksi menetyksiä, väkivaltaa, hyväksikäyttöä tai riistoa kokeneita lapsia selviytymään emotionaalisesta tuskasta ja saamaan elämän jälleen hallintaansa. Tällaiset toiminnot voivat myös palauttaa identiteetin tunteen, auttaa lapsia ymmärtämään, mitä heille on tapahtunut, ja saada heidät kokemaan iloa ja nautintoa. Kulttuuri- tai taidetoimintoihin osallistuminen samoin kuin leikki ja virkistystoiminta tarjoavat lapsille tilaisuuden jakaa kokemuksia, rakentaa uudelleen oman arvon ja arvokkuuden tunne, tutkia omaa luovuuttaan ja saavuttaa yhtenäisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunne. Leikkitilanteet tarjoavat myös lasten tilaa tarkkaileville henkilöille tilaisuuden tunnistaa konfliktin haitallisista vaikutuksista kärsivät lapset.

VIII Sopimusvaltioiden velvollisuudet

54. Yleissopimuksen 31 artikla asettaa sopimusvaltioille kolme velvollisuutta sen takaamiseksi, että artiklan sisältämät oikeudet toteutuvat kunkin lapsen osalta ilman syrjintää:

- a) velvollisuus kunnioittaa edellyttää, että sopimusvaltiot pidättäytyvät puuttumasta suoraan tai välillisesti 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien nauttimiseen;
- b) velvollisuus suojella edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimiin estääkseen kolmansia osapuolia puuttumasta 31 artiklan mukaisiin oikeuksiin;
- c) velvollisuus turvata edellyttää, että sopimusvaltiot ottavat käyttöön tarvittavat lainsäädännölliset, hallinnolliset, juridiset ja talousarvioon liittyvät toimenpiteet ja muut toimenpiteet, joilla edistetään mahdollisuutta nauttia täysimääräisesti 31 artiklassa määritellyistä oikeuksista, ja ryhtyvät toimiin kaikkien tarvittavien palvelujen ja mahdollisuuksien tarjoamiseksi.

55. Vaikka taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa määrätään taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien asteittaisesta toteuttamisesta ja tunnustetaan rajallisista resursseista aiheutuvat ongelmat, siinä asetetaan sopimusvaltioille erityinen ja jatkuva velvollisuus, myös resurssien ollessa riittämättömät, "pyrkii varmistamaan asianmukaisten oikeuk-

¹⁰ Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (yleiskokouksen päätöslauselma nro 61/295, liite).

sien mahdollisimman täysimääräinen nautinta vallitsevissa olosuhteissa"¹¹. Yleissopimuksen 31 artiklan mukaisiin oikeuksiin liittyvät taantumukselliset toimenpiteet eivät sinänsä ole sallittuja. Jos valtio toteuttaisi tarkoituksellisesti tällaisen toimenpiteen, sen tulisi osoittaa, että se on huolellisesti harkinnut kaikkia vaihtoehtoja ja antanut asianmukaisen painoarvon lasten asiassa esittämille näkemyksille ja että päätös oli perusteltu ottaen huomioon kaikki muut yleissopimuksessa määritellyt oikeudet.

56. Velvollisuuteen kunnioittaa sisältyy sellaisten erityistoimenpiteiden käyttöönotto, joilla pyritään takaamaan, että kaikkien lasten oikeus toteuttaa, joko yhdessä tai erikseen, 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan toteutuu. Tällaisia toimenpiteitä ovat seuraavat:

a) Tuki huoltajille: Vanhemmille ja huoltajille tulisi tarjota 31 artiklan mukaisiin oikeuksiin liittyvää opastusta, tukea ja apua yleissopimuksen 18 artiklan 2 kohdan mukaisesti. Tällainen tuki voi olla esimerkiksi käytännön opastusta siitä, kuinka lapsia kuunnellaan leikin yhteydessä, kuinka luodaan lasten leikkimistä edistävää ympäristöä, kuinka lasten annetaan leikkiä vapaasti ja kuinka lasten kanssa leikitään. Sen yhteydessä voidaan myös käsitellä, kuinka tärkeää on kannustaa luovuuteen ja näppäryyteen ja yhteensovittaa turvallisuus ja uusien asioiden tutkiminen, sekä korostaa leikin ja aikuisten ohjaamien kulttuuri-, taide- ja virkistystoimintojen merkitystä lapsen kehitykselle.

b) Tietoisuuden lisääminen: Valtioiden tulisi panostaa toimenpiteisiin, joilla haastetaan laajalle levinneitä kulttuurikäsitteitä, jotka antavat vain vähän arvoa 31 artiklassa määritellyille oikeuksille. Tällaisia toimenpiteitä ovat seuraavat:

- yleisön tietoisuuden lisääminen kaikenikäisten poikien ja tyttöjen oikeudesta leikkiin, virkistystoimintaan, lepoon, vapaa-aikaan ja kulttuuri- ja taidetoimintoihin osallistumiseen ja näiden toimintojen myötävaikutuksesta lapsuudesta nauttimiseen, lapsen optimaaliseen kehitykseen ja myönteisten oppimisympäristöjen luomiseen;
- toimenpiteet, joilla puututaan kaikkialle levinneisiin kielteisiin asenteisiin, jotka kohdistuvat erityisesti nuoriin ja rajoittavat heidän mahdollisuuksiaan nauttia 31 artiklan mukaisista oikeuksistaan. Lapsille olisi erityisesti tarjottava mahdollisuus edustaa itseään tiedotusvälineissä.

57. Velvollisuus suojella edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimiin estääkseen kolmansia osapuolia puuttumasta 31 artiklan mukaisiin oikeuksiin tai rajoittamasta niitä. Sen vuoksi valtioilla on velvollisuus taata:

a) **Syrjimättömyys:** Lainsäädännöllä on taattava pääsy kaikille lapsille ilman minkäänlaista syrjintää kaikkiin virkistys-, kulttuuri- ja taideympäristöihin, mukaan lukien julkiset ja yksityiset alueet, luonnonalueet, puistot, leikkikentät, urheilutilat, museot, elokuvateatterit, kirjastot, teatterit sekä kulttuuritoiminnot, - palvelut ja -tapahtumat;

b) **Muita kuin valtiollisia toimijoita koskeva sääntely:** Valtioiden tulisi ottaa käyttöön lakeja, määräyksiä ja ohjeita sekä varata tarvittavat määrärahat ja järjestää tehokkaat valvonta- ja täytäntönnpanomekanismit sen takaamiseksi, että kaikki kansalaisyhteiskunnan jäsenet, yrityssektori mukaan lukien, noudattavat 31 artiklan määräyksiä. Esimerkkejä ovat seuraavat:

¹¹ Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea, yleiskommentti nro 3 (1990) sopimusvaltioiden velvollisuuksien luonteesta, kohta 11.

- kaikkia lapsia koskeva työsuojelu, jolla taataan lasten kehittyviin valmiuksiin nähden so-
pivat rajoitukset, jotka koskevat työn luonnetta, työtuntien ja -päivien määrää, lepoaiko-
ja ja virkistymis- ja lepomahdollisuuksia. Valtioita kannustetaan myös ratifioimaan ja pa-
nemaan täytäntöön ILO:n yleissopimukset nro 79, 90, 138 ja 182;¹²
- turvallisuus- ja käyttöstandardien määrittäminen kaikille leikki- ja virkistymispaikoille, le-
luille ja pelivälineille;
- velvollisuus ottaa huomioon 31 artiklan mukaisten oikeuksien toteutuminen kaupunkien
ja maaseutujen kehittämissuunnitelmissa ja järjestää tähän tarvittavat mahdollisuudet;
- lasten suojeleminen kulttuuri-, taide- tai virkistysmateriaaleilta, jotka voivat olla vahin-
gollisia heidän hyvinvoinnilleen, hyödyntäen tiedotusvälineissä esitettäviä ohjelmia ja
elokuvaesityksiä koskevia suojaus- ja luokittelujärjestelmiä ja ottaen tällöin kuitenkin
huomioon sekä ilmaisuvapautta koskevan 13 artiklan määräykset että vanhempien vas-
tuuta koskevan 18 artiklan määräykset;
- lapsille tarkoitettujen, aidoilta vaikuttavien sotapelien ja -lelujen valmistuksen kieltävien
määräysten käyttöönotto.

c) **Lasten suojeleminen haitoilta:** Valtioiden on otettava käyttöön ja pantava täytäntöön
kaikkia lasten kanssa leikin, virkistystoiminnan, urheilun, kulttuurin ja taiteen aloilla työsken-
televiä ammattilaisia koskevat politiikat, menettelyt, ammattietiikat, säännöt ja standardit,
joilla on tarkoitus suojella lapsia. Lisäksi on tunnustettava tarve suojella lapsia muiden lasten
mahdollisesti aiheuttamilta haitoilta, kun nämä toteuttavat 31 artiklan mukaisia oikeuksi-
aan;¹³

d) **Verkkoturvallisuus:** Valtioiden tulisi ottaa käyttöön toimenpiteitä, joilla samalla ediste-
tään sekä lasten pääsyä verkkoon että heidän turvallisuuttaan. Näiden pitäisi sisältää toimia,
joilla lapsia neuvotaan turvalliseen verkon käyttöön ja annetaan heille mahdollisuudet toimia
itsevarmoina ja vastuullisina kansalaisina digitaalisissa ympäristöissä ja raportoida mahdoli-
sesti havaitsemistaan väärinkäytöksistä tai epäsovivasta toiminnasta. Lisäksi tarvitaan lain-
säädäntötoimenpiteitä ja kansainvälistä yhteistyötä, jotta hyväksikäyttöön syyllistyneiden ai-
kuisten rankaisemattomuus vähenee, ja toimenpiteitä, joilla rajoitetaan pääsyä haitallisiin tai
aikuisille tarkoitettuihin aineistoihin ja peliverkostoihin sekä lisätään vanhempien, opettajien
ja päättäjien tietoisuutta väkivaltaisiin peleihin mahdollisesti liittyvistä haitoista. Samoin on
kehitettävä strategioita turvallisempien ja houkuttelevampien vaihtoehtojen tarjoamiseksi
lapsille;

e) **Turvallisuus konfliktien jälkeisissä tilanteissa:** Yleissopimuksen 31 artiklan mukaisten oi-
keuksien palauttamiseksi ja suojelemiseksi konfliktien ja katastrofien jälkeisissä tilanteissa
olisi ryhdyttävä aktiivisiin toimiin, kuten:

- rohkaistava leikkiä ja luovaa ilmaisua selviytymisen ja psyykkisen parantumisen edistämi-
seksi;

¹² ILO:n yleissopimus nro 79 - lasten ja nuorten henkilöiden yötyön rajoittaminen (ei-teollisissa töissä); nro 90 - lasten ja nuorten
henkilöiden yötyö (teollisuudessa); nro 138 - työhön pääsemiseksi vaadittava vähimmäisikä; nro 182 - lapsityön pahimpien muotojen
kieltäminen.

¹³ Yleiskommentti nro 13 (2011) lapsen oikeudesta olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi.

- luotava tai palautettava turvalliset ympäristöt, kuten koulut, tai rakennettava turvallisia ympäristöjä, joissa lapset voivat leikkiä ja osallistua virkistystoimintaan osana elämänsä normalisoitumista;
- alueilla, joilla maamiinat uhkaavat lasten turvallisuutta, on panostettava kaikkien maamiinon ja rypälepommien raivaamiseen kaikilta konfliktialueilta;¹⁴

f) Markkinointi ja tiedotusvälineet: Valtioiden olisi ryhdyttävä toimiin:

- niiden politiikkojen tarkistamiseksi, jotka koskevat lapsille tarkoitettujen lelujen ja pelien kaupallistamista muun muassa lapsille suunnattujen televisio-ohjelmien ja suoramainonnan välityksellä, jolloin on kiinnitettävä erityishuomiota niihin leluihin ja peleihin, jotka edistävät väkivaltaa, seksualisoivat tyttöjä tai poikia ja vahvistavat sukupuoleen ja vammaisiin liittyviä stereotyyppioita;
- mainonnan rajoittamiseksi silloin, kun lapset katsovat eniten televisiota;

g) Valitusmekanismit: Lasten käytössä on oltava riippumattomat, tehokkaat, turvalliset ja esteettömät mekanismit, jotta he voivat tehdä valituksia ja hakea oikaisua, jos heidän 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan loukataan.¹⁵ Lasten on tiedettävä, minne he voivat valittaa ja miten tämä tapahtuu (ts. minkä menettelyn kautta). Valtioita kannustetaan allekirjoittamaan ja ratifioimaan lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen yksilövalituksia koskeva pöytäkirja (OPIC), joka mahdollistaa sen, että yksittäiset lapset voivat valittaa loukkauksista.

58. Velvollisuus turvata edellyttää, että sopimusvaltiot ottavat käyttöön useita erilaisia toimenpiteitä kaikkien 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien toteutumisen takaamiseksi. Yleissopimuksen 12 artiklan mukaisesti kaikkia tällaisia kansallisia ja paikallisia toimenpiteitä sekä niiden suunnittelua, laatimista, täytäntöönpanoa ja seuranta tulisi kehittää yhteistyössä lasten itsensä sekä kansalais- ja yhteisöjärjestöjen kanssa hyödyntäen esimerkiksi lasten seuroja ja yhdistyksiä, paikallisia taide- ja urheiluseuroja, vammaisten lasten ja aikuisten sekä vähemmistöyhteisöjen edustajajärjestöjä ja leikkiin liittyviä järjestöjä.¹⁶ Erityisesti seuraaviin seikkoihin tulisi kiinnittää huomiota:

a) Lainsäädäntö ja suunnittelu: Komitea kannustaa valtioita vahvasti harkitsemaan lainsäädännön käyttöönottoa 31 artiklan mukaisten oikeuksien takaamiseksi kaikille lapsille ja laatimaan täytäntöönpanoaikataulun. Tällaisessa lainsäädännössä tulisi huomioida riittävyysperiaate, eli kaikille lapsille tulisi antaa riittävästi aikaa ja tilaa näiden oikeuksien käyttämiseen. Lisäksi olisi harkittava kohdennetun suunnitelman, politiikan tai kehyksen laatimista 31 artiklaa varten tai sen sisällyttämistä yleiseen kansalliseen toimintasuunnitelmaan yleissopimuksen täytäntöönpanemiseksi. Tällaisessa suunnitelmassa olisi käsiteltävä 31 artiklan seurauskaikaisille tytöille ja pojille sekä syrjäytyneiden ryhmien ja yhteisöjen lapsille. Siinä olisi myös tunnustettava, että ajan ja tilan järjestäminen lasten itseohjattuun toimintaan on yhtä tärkeää kuin valmiuksien ja mahdollisuuksien tarjoaminen järjestettyyn toimintaan;

b) Tiedonkeruu ja tutkimustyö: Valtioiden on kehitettävä noudattamista mittaavia indikaattoreita sekä täytäntöönpanon seuranta- ja arviointimekanismeja, jotta vastuu 31 artiklan mukaisten lapsen oikeuksiin liittyvien velvollisuuksien täyttämisestä toteutuu. Valtioiden on

¹⁴ Sodan räjähtämättömiä jäänteitä koskeva pöytäkirja (tavanomaisia aseita koskevan yleissopimuksen pöytäkirja V).

¹⁵ Yleiskommentti nro 2 (2002) riippumattomien kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden tehtävästä lapsen oikeuksien edistämisessä ja suojelussa.

¹⁶ Yleiskommentti nro 12 (2009) lapsen oikeudesta tulla kuulluksi.

kerättävä iän, sukupuolen, etnisen alkuperän ja vammaisuuden perusteella eriteltyjä väestöperusteisia tietoja saadakseen selville, missä määrin ja miten lapset osallistuvat leikkiin, virkistystoimintaan ja kulttuuri- ja taide-elämään. Näitä tietoja tulisi hyödyntää suunnitteluprosesseissa ja käyttää perusteena täytäntöönpanossa saavutetun edistyksen mittaamisessa. Lisäksi tarvitaan lasten ja heidän huoltajiensa päivittäistä elämää sekä asunto-olojen ja asuinalueen vaikutuksia koskevia tutkimuksia, jotta saadaan selville, kuinka lapset hyödyntävät paikallisympäristöjä, millaisia esteitä he kohtaavat 31 artiklan mukaisten oikeuksiensa nauttimisessa, millaisia lähestymistapoja he käyttävät näiden esteiden voittamiseksi ja millaisia toimia tarvitaan, jotta nämä oikeudet toteutuisivat tehokkaammin. Lasten itsensä on myös osallistuttava aktiivisesti tällaisiin tutkimuksiin, etenkin syrjäytyneimpiin yhteisöihin kuuluvien lasten;

c) **Osastojen välinen yhteistyö valtion- ja kunnanhallinnossa:** Leikki-, virkistys-, kulttuuri- ja taidetoimintojen suunnittelu edellyttää laaja-alaista lähestymistapaa, johon kuuluu osastojen välinen yhteistyö ja vastuuvollisuus kansallisten, alueellisten ja kunnallisten viranomaisten välillä. Asianomaisia osastoja eivät ole pelkästään suoraan lasten kanssa tekemisissä olevat osastot, kuten terveydenhuollosta, koulutuksesta, sosiaalipalveluista, lastensuojelusta, kulttuurista, virkistystoiminnasta ja urheilusta vastaavat osastot, vaan myös osastot, jotka vastaavat vesi- ja jätevesihuollosta, asuntoasioista, puistoista, liikenteestä, ympäristöstä ja kaupunkisuunnittelusta ja jotka kaikki vaikuttavat merkittävästi sellaisen ympäristön luomiseen, jossa lapset voivat toteuttaa 31 artiklan mukaisia oikeuksiaan;

d) **Talousarviot:** Talousarvioita tulisi tarkastella sen varmistamiseksi, että lasten kulttuuri-, taide-, urheilu-, virkistys- ja leikkitoimintoihin tarkoitetut määrärahat ovat suhteessa lasten osuuteen koko väestöstä ja että määrärahoja on varattu kaikenikäisiä lapsia varten. Määrärahoilla tulisi tukea esimerkiksi lasten kirjojen, aikakauslehtien ja sanomalehtien tuottamista ja levittämistä, lasten erilaisia muodollisen ja epämuodollisen taiteellisen ilmaisun muotoja, esteettömiä välineitä, rakennuksia ja julkisia tiloja sekä erilaisia muita palveluita ja tiloja, kuten urheiluseuroja tai nuorisokeskuksia. Huomiota tulisi kiinnittää myös niiden toimenpiteiden kustannuksiin, joita tarvitaan syrjäytyneimpien lasten osallistumisen takaamiseksi. Näihin kuuluu muun muassa velvollisuus varmistaa kohtuullisin keinoin vammaisten lasten yhtäläinen pääsy;

e) **Universaali suunnittelu**¹⁷: Velvollisuus edistää vammaisten lasten osallistumista ja syrjinnältä suojelua edellyttää panostusta universaaliin suunnitteluun leikki-, virkistys-, kulttuuri-, taide- ja urheilutoimintaan tarkoitettujen tilojen, rakennusten, välineiden ja palvelujen yhteydessä. Valtioiden tulisi ottaa muut kuin valtiolliset toimijat mukaan sen varmistamiseksi, että universaali suunnittelu toteutuu kaikkien materiaalien ja tilojen suunnittelussa ja valmistuksessa tai rakentamisessa. Esimerkkejä ovat pyörätuolin käyttäjille esteettömät sisäänkäynnit ja leikkialueiden osallistava suunnittelu, mukaan lukien koulujen leikkialueet.

f) **Kuntasuunnittelu:** Kuntien tulisi arvioida leikki- ja virkistysmahdollisuuksia sen takaamiseksi, että kaikilla lapsiryhmillä on yhtäläinen pääsy niihin. Tämä tulisi toteuttaa arvioimalla lap-

¹⁷ Termin "universaali suunnittelu" on kehittänyt Ronald Mace, ja se kuvaa kaikkien tuotteiden ja rakennetun ympäristön suunnittelua siten, että ne olisivat esteettisiä ja mahdollisimman hyvin kaikkien käytettävissä riippumatta ihmisen iästä, kyvyistä tai asemasta, ks. myös yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 4 artikla, 1 kohta, f alakohta.

siin kohdistuvia vaikutuksia. Julkisessa suunnittelussa on 31 artiklan asettamien velvollisuuksien mukaisesti annettava etusija lapsen hyvinvointia edistävien ympäristöjen luomiselle. Tarvittavien lapsiystävällisten kaupunki- ja maaseutu ympäristöjen aikaansaamiseksi huomiota tulisi kiinnittää muun muassa seuraaviin seikkoihin:

- kaikille lapsille turvallisten ja esteettömien puistojen, yhteisökeskusten, urheilu- ja leikkikenttien tarjoaminen;
- turvallisen elinympäristön luominen vapaata leikkimistä varten, mukaan lukien sellaisten alueiden suunnittelu, joissa leikkijät, jalankulkijat ja pyöräilijät ovat etusijalla;
- yleiset turvallisuustoimenpiteet leikki- ja virkistysalueiden suojelemiseksi lasten turvallisuutta uhkaavilta henkilöiltä tai ryhmiltä;
- leikki- ja virkistysmahdollisuuksien tarjoaminen maisemoiduilla viheralueilla, laajoilla avoimilla alueilla ja luonnossa sekä turvallisten, kohtuuhintaisten ja esteettömien liikenneyhteyksien järjestäminen näille alueille;
- tieliikennetoimenpiteet, joilla varmistetaan lasten oikeus leikkiä turvallisesti paikallisyhteisöissään, esimerkiksi nopeusrajoitukset, saasterajoitukset, suojatiet koulujen lähellä, liikennevalot ja muut nopeuksia hillitsevät toimenpiteet;
- kerhojen, urheilutilojen, järjestettyjen pelien ja toimintojen tarjoaminen kaikenikäisille ja kaikista yhteisöistä oleville tytöille ja pojille;
- kohdennetun ja kohtuuhintaisen kulttuuritoiminnan järjestäminen kaikenikäisille ja kaikista yhteisöistä oleville lapsille, mukaan lukien teatteri, tanssi, musiikki, taidenäyttelyt, kirjastot ja elokuvat. Tällöin lapsille tulisi myös tarjota mahdollisuus luoda omia kulttuurisen ilmaisun muotoja ja osallistua aikuisten lapsille järjestämiin toimintoihin;
- kaikkien kulttuuripolitiikkojen, -ohjelmien ja -laitosten arviointi sen varmistamiseksi, että ne ovat kaikille lapsille esteettömiä ja asianmukaisia ja että niissä otetaan huomioon lasten tarpeet ja pyrkimykset sekä tuetaan heidän kehittyviä kulttuurikäytäntöjään;

g) **Koulut:** Koulutusympäristöillä tulisi olla keskeinen rooli 31 artiklan mukaisten velvollisuuksien täyttämässä etenkin seuraavien seikkojen osalta:

- **Fyysinen ympäristö:** Sopimusvaltioiden tulisi pyrkiä takaamaan riittävät sisä- ja ulkotilat leikin, urheilun, pelien ja draaman edistämiseksi koulutuntien aikana ja niiden yhteydessä, tyttöjen ja poikien yhtäläiset leikkimahdollisuudet, asianmukaiset hygieniatilat pojille ja tytöille, leikkikentät, leikkialueet ja -välineet, jotka ovat turvallisia ja jotka tarkastetaan asianmukaisesti ja säännöllisesti, asianmukaisesti rajatut leikkikentät, kaikkien, myös vammaisten lasten yhtäläisen osallistumisen mahdollistavat välineet ja tilat, kaikenikäisyyteen leikkiin mahdollisuuksia tarjoavat leikkialueet sekä leikkialueiden sijoittaminen ja suunnittelu siten, että ne on suojattu asianmukaisesti ja lapset on otettu mukaan niiden suunnitteluun ja kehittämiseen;
- **Koulupäivän rakenne:** Säännöksillä, jotka koskevat myös kotitehtäviä, tulisi taata lapsille päivän aikana riittävästi aikaa lepoon ja leikkiin ikäänsä ja kehitystarpeisiinsa nähden;
- **Koulun opetussuunnitelma:** Koulutuksen tavoitteita koskevien 29 artiklan velvoitteiden mukaisesti koulujen opetussuunnitelmissa tulisi varata riittävästi aikaa ja asiantuntevaa henkilökuntaa lasten osallistumiselle urheiluun ja peleihin sekä kulttuuri- ja taidetoimin-

toihin, mukaan lukien musiikki, draama, kirjallisuus, runous ja kuvataide, jotta lapset voivat oppivat kulttuuria ja taidetta ja päästä luomaan niitä,¹⁸

- **Kasvatuspedagogiikka:** Oppimisympäristöjen tulisi olla aktiivisia, osallistavia ja tarjota leikkisiä toimintoja ja osallistumismuotoja erityisesti varhaisina kouluvuosina;

h) **Koulutus ja valmiuksien luominen:** Kaikkien lasten kanssa tai lasten puolesta työskentelevien ammattilaisten tai niiden, joiden työ vaikuttaa lapseen (valtion virkamiehet, kouluttajat, terveydenhuollon ammattilaiset, sosiaalityöntekijät, varhaiskasvatuksen parissa työskentelevät, suunnittelijat, arkkitehdit jne.), tulisi saada systemaattista ja säännöllistä koulutusta lasten ihmisoikeuksista ja 31 artiklassa vahvistetuista oikeuksista. Tällaisen koulutuksen tulisi sisältää opastusta siihen, kuinka luodaan ja ylläpidetään ympäristöjä, joissa kaikki lapset voivat toteuttaa 31 artiklan mukaiset oikeutensa mahdollisimman tehokkaasti.

59. **Kansainvälinen yhteistyö:** Komitea kannustaa valtioita 31 artiklassa määriteltyjen oikeuksien toteuttamisessa kansainväliseen yhteistyöhön ja osallistumaan aktiiviseen yhteistyöhön Yhdistyneiden kansakuntien järjestöjen kanssa, kuten UNICEF, UNESCO, UNHCR, UN-Habitat, UNOSDP, UNDP, UNEP ja WHO, sekä kansainvälisten, kansallisten ja paikallisten kansalaisjärjestöjen kanssa.

IX. Yleiskommentin levittäminen

60. Komitea suosittaa, että sopimusvaltiot levittävät tätä yleiskommenttia laajasti valtionhallinnon ja viranomaisten keskuudessa, vanhemmille, muille huoltajille, lapsille, ammattijärjestöille, yhteisöille ja koko kansalaisyhteiskunnalle. Sopimusvaltioiden tulisi käyttää kaikkia levityskanavia, kuten painettuja tiedotusvälineitä, internetiä ja lasten omia viestintäkeinoja. Tästä syystä asiakirja on käännettävä tarvittaville kielille, kuten viittomakielelle ja pistekirjoitukselle, ja saatettava vammaisille lapsille helppolukuisen muotoon. Samoin on tarpeen laatia kulttuurisesti sopivia ja lapsiystävällisiä versioita.

61. Sopimusvaltioita kannustetaan myös raportoimaan lapsen oikeuksien komitealle kaikista toimenpiteistä, joihin ne ovat ryhtyneet edistääkseen 31 artiklan täysimääräistä toteutumista kaikkien lasten osalta.

¹⁸ Yleiskommentti nro 1 (2001) koulutuksen tavoitteista.